

УДК 378.147.88:504 (477)

Олеся Петрівна МАТЕЮК,*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології Хмельницького національного університету, м. Хмельницький***ЕКОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ
КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ-ЕКОЛОГІВ**

Стаття присвячена проблемі еколого-педагогічного тренінгу як засобу формування екологічної культури студентів-екологів. Розглядаються методи та принципи використання тренінгових методик як засобу формування екологічної культури особистості та їх застосування у професійній підготовці студентів-екологів.

Ключові слова: *тренінг, еколого-педагогічний тренінг, тренінгові вправи, особистісне ставлення до природи, екологічна свідомість, екологічна культура.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На початку XXI століття у світі велику увагу приділяють екологічній культурі та свідомості, поінформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, місті проживання, про можливі шляхи вирішення екологічних проблем, збереження біосфери та цивілізації. Основне завдання екологічної освіти та виховання молоді – необхідність закріпити в суспільстві усвідомлення того, що природні багатства не є безмежними. Сучасне суспільство не має права жити за рахунок майбутніх поколінь. Актуальними є слова Антуана де Сент-Екзюпері: “Ми не отримуємо у спадок Землю від предків, ми беремо її в борг у наших дітей”. Формування нового світосприйняття, нових світоглядних настанов, нових цінностей (серед яких екологічні

© Матеюк О. П.

№ 3(72)

2 0 1 4

стають детермінувальними, – такими, що визначають всі інші цінності) повинно стати першочерговою справою усєї системи освіти та виховання молодого покоління.

Розробка та застосування нових ефективних технологій екологічної освіти пов'язані із наміченою тенденцією інтеграції педагогіки, екології та психології (С. Бурнашев, П. Виноградов, С. Дерябо, В. Ясвін та ін.). Фахівці намагаються вийти за межі формування екологічних знань, умінь та навичок засобами традиційних форм та методів навчання та виховання. Просвітництво та пропаганда, які присвячені питанням охорони навколишнього середовища, без розвитку моральних почуттів до природи, визнаються такими, що не мають зворотного зв'язку, а, отже, є малоефективними. Очевидно, що зміна суб'єктивного ставлення до світу природи є можливою лише під час особистісного розвитку, який стосується психологічної сфери людини. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми вчені пропонують розробку та застосування екологічного тренінгу під час професійної підготовки фахівців (О. Мамешина, В. Скребець, В. Турдакова, О. Філатова, С. Шмалей, В. Ясвін та ін.). Тренінг-навчання у системі формування професійної компетентності спеціаліста досліджували О. Дубасенюк, Л. Даниленко, Г. Ковальчук та ін., тренінгові завдання з етики розробила О. Данилевська, принципи організації та проведення тренінгу професійно-психологічного спрямування вивчала Л. Мороз.

Мета статті – розглянути методи та принципи використання тренінгових методик як засобу формування екологічної культури особистості та розкрити їх застосування у професійній підготовці студентів-екологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усе активніше в практиці професійної підготовки фахівців різних галузей використовуються тренінгові технології навчання.

Звернемося до визначення терміна “тренінг” у науковій літературі. Пов'язане з груповою роботою поняття “тренінг” набуло поширення в психологічній практиці другої половини минулого століття. Складність дослівного перекладу слова “тренінг” (навчання, виховання, тренування, дресирування) та багатозначність визначень його сутності не дають змоги сучасним дослідникам досягти єдиної думки щодо змісту та архітекtonіки дефініції цього поняття.

Л. Петровська визначає тренінг як засіб психологічного впливу, спрямований на розвиток знань, соціальних настанов, умінь і досвіду в галузі міжособистісного спілкування [1]. О. Сидоренко розглядає тренінг як навчання технологій дій на основі певної концепції реальності в інтерактивній формі [2]. Згідно з твердженням відомих практиків-тренерів Т. Авельцевої та Н. Зимівець тренінгом називається запланований навчальний процес, призначений для надання знань, удосконалення навних навичок й отримання нових на основі особистого досвіду та знань з метою зміни поведінки [3].

На досягнення специфічної мети – підготовки фахівців – розраховано соціально-просвітницький тренінг, “під час якого виникає отримання інформації, набуття знань і сприяння формуванню цінностей, навичок та вироблення умінь” [3].

Безперечно, більшість визначень цього поняття охоплюють саме педагогічний аспект використання тренінгових технологій – здобуття та засвоєння знань, формування та розвиток умінь, навичок, важливих якостей, ціннісних орієнтацій, компетентності тощо. Це дає певну підставу дослідникам відносити тренінг також і до педагогічної категорії технологій навчання (відносити саме до категорії технологій, а не методів чи форм навчання, тому що тренінг відповідає всім основним ознакам технології та охоплює у своїй структурі велику кількість окремих форм і методів). Цінність тренінгів для системи вищої освіти виражається в тому, що вони дають змогу інтенсифікувати процес професійної підготовки (зберігаючи час та простір), зробити його більш ефективним за рахунок повної відповідності принципам особистісно орієнтованого навчання.

Тренінг – це одночасно:
цікавий процес пізнання себе та інших;
спілкування;
ефективна форма опанування знань;
інструмент для формування умінь і навичок;
форма розширення досвіду [4].

Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою людей безліч варіантів розвитку та розв’язання проблеми, заради якої вони зібралися. Як правило, учасники

в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим та необтяжливим.

В. Ясвін вважає, що еколого-психологічний тренінг сконструйований як система корекційно-педагогічних прийомів, кожен з яких ініціює, актуалізує дію певного психологічного механізму розвитку суб'єктивного ставлення до природи [5].

У корекції суб'єктивного ставлення до природи використовуються такі методи:

екологічних асоціацій – установлення певної аналогії, асоціативних зв'язків між образами природних об'єктів і способами соціального життя;

екологічної лабілізації – така дія на особистість, у результаті якої виникає психологічний дискомфорт від розуміння неефективності стратегій індивідуальної екологічної діяльності;

художньої репрезентації природних об'єктів – актуалізація художніх компонентів сприйняття світу природи за допомогою літературних творів, образотворчого мистецтва, музики;

екологічної ідентифікації – постановка себе на місце того чи іншого природного об'єкта, занурення в ситуацію, простір, обставини, в яких об'єкт перебуває, психологічне моделювання стану природного об'єкта;

екологічної емпатії – співпереживання стану природного об'єкта, співчуття йому через ототожнення з ним, а також переживання власних емоцій і почуттів щодо природних об'єктів;

екологічної рефлексії – аналіз своїх дій і вчинків, спрямованих на світ природи, з точки зору їх екологічної доцільності, усвідомлення особою того, як її поведінка могла б “виглядати” з точки зору тих природних об'єктів, до “інтересів” яких вона є дотичною;

екологічної турботи – актуалізація екологічної активності особистості, спрямованої на надання допомоги і сприяння благау природних об'єктів, вияв співчуття, співучасті, підтримки, піклування, тобто діяльної участі в життєвій ситуації природних об'єктів [6].

Екологічна освіта у вищому навчальному закладі (ВНЗ) лише тоді може бути високоефективною, коли різні аспекти її змісту розкривають-

ся у взаємодії всіх навчальних дисциплін природничого та гуманітарного циклу з позаурочними формами екологічної освіти [7].

На основі педагогічних принципів, методів розвитку і корекції суб'єктивного ставлення до природи ученими розроблена модель еколого-педагогічного тренінгу (ЕПТ).

Еколого-педагогічний тренінг – одна з нових технологій екологічної освіти й освіти, що перебуває на стику педагогіки, психології та екології. Незважаючи на зовнішню простоту, цей тренінг є дієвою системою коректувально-педагогічних прийомів, які допомагають розвинути суб'єктивне, особистісне ставлення особистості до природи.

Еколого-педагогічний тренінг – це комплексна форма екологічного виховання, що заснована на методології соціально-психологічного тренінгу і спрямована на корекцію екологічної свідомості особистості [8]. Як засіб в екологічному вихованні можна також використовувати структурні вправи та елементи тренінгу, які підбираються відповідно до специфіки аудиторії та інформаційної наповнюваності заняття. Пропонуються два варіанти тренінгових вправ згідно з їхньою спрямованістю: співпереживання та самоусвідомлення причетності до природи й актуалізація готовності до розв'язання екологічних проблем.

Екологічно-педагогічний тренінг сприяє вирішенню таких завдань:

корекція, формування і розвиток екологічних настанов особистості і, в першу чергу, подолання антропоцентричного прагматичного ставлення до природних об'єктів;

корекція мети взаємодії особистості з природними об'єктами;

навчання умінь та навичок такої взаємодії;

розвиток перцептивних можливостей суб'єкта під час його контактів з природними об'єктами;

розширення меж індивідуального екологічного простору.

Будь-який тренінг складається зі вступної, основної та заключної частин. Співвідношення за цим обсягом частин у кожному окремому випадку може бути різним. Це залежить:

від цілей тренінгу – якщо це тільки інформаційний тренінг, то етап формування практичних навичок може бути дуже скороченим;

виду цільової групи – чим молодшою є цільова група, тим більше використовується ігор-розминок, ігор, що спрямовані на згуртування групи, і тим меншим є інформаційний блок;

тривалості тренінгу;

рівня підготовленості групи – якщо група добре інформована, то більше часу можна присвятити формуванню навичок та обговоренню соціальних явищ [9].

Тренінг може проводитися в групах від 8 до 12 осіб під керівництвом тренера. Тренер мусить володіти не лише загальними біологічними знаннями і конкретними натуралістичними уміннями, але й мати підготовку в галузі практичної психології, мати досвід ведення груп соціально-психологічного тренінгу. Більшість вправ не вимагає спеціального забезпечення і може проводитися в звичайних умовах, але ефективність тренінгу підвищується, якщо він відбувається на базі зоопарку, екологічного клубу, екологічного кафе тощо. У групах студентів тренінг триває протягом тижня, від 4–5 годин щоденно. Тренінг може органічно вписатись у роботу екологічних семінарів, молодіжних таборів і рухів. Окремі вправи можна використовувати на семінарських заняттях [10].

Сутність ЕПТ ілюструють такі техніки (вправи), які можуть слугувати основою для конструювання за аналогією серії відповідних завдань [11].

Вправа “Прості поради”.

Мета: розвиток уміння переконувати людей, формування активного ставлення до охорони навколишнього середовища.

Розташування місць для учасників: мала група із 3–4 осіб.

Час: 30 хвилин.

Процедура:

I етап – протягом 5 хвилин складіть тези (план, конспект) свого виступу перед аудиторією з метою переконати слухачів у тому, що ваші конкретні рекомендації щодо збереження довкілля є найбільш дієвими. При складанні тез вам потрібно написати пропозиції трьох рівнів:

- а) для одноступеневих;
- б) жителів міста;
- в) жителів планети Земля.

Під час формулювання тез майте на увазі, що вони повинні бути простими (здійсненими) і дуже конкретними. Ваша мова при формулюванні рекомендацій повинна бути досить переконливою та лаконічною, щоб у подальшому члени малої групи проголосували саме за вашу пораду, оскільки тільки в цьому випадку вона увійде до великої книги “Прості поради для відповідальних громадян планети Земля”. Отже, ваше завдання переконати малу групу в тому, що ваші пропозиції є найбільш дієвими. При цьому варто спиратися на реальні факти й аргументи;

II етап – після складання тез студенти об’єднуються у групи по 3–4 особи і за сигналом тренера у всіх групах одночасно починають по черзі виступати, коментуючи свої пропозиції, переконуючи в цьому інших членів групи. Час для виступу кожного учасника обмежений 1 хвилиною. Після виступу всіх членів групи дається ще 2 хвилини на уточнення і запитання один до одного, а також на прийняття рішення в кожній групі про те, чиї пропозиції дійсно гідні бути втіленими в життя. При цьому студенти повинні звернути увагу на аргументованість виступів, переконливість промови ораторів, на те, якими були відповіді на питання тощо. У кожній групі потрібно обрати одну із запропонованих пропозицій.

Коментар для педагога. У ході цієї вправи досить часто виникає ситуація, коли відразу декілька учасників дають однакові пропозиції. У цьому випадку обирають той варіант пропозиції, який є більш аргументованим та доцільним. Під час виконання вправи студенти вчаться бачити необхідність активного ставлення до навколишнього середовища, потребу прийняти на себе частину відповідальності за її стан, можливість особистого внеску у відновлення природи.

Вправа “Засідання фракції”.

Мета: розширення соціального досвіду спілкування і самовираження учасників у великій групі людей.

Розташування місць для учасників: велика група із 7–8 осіб (невелике коло). Доцільно вісімки розміщувати в різних кінцях аудиторії для того, щоб під час роботи вони не заважали один одному.

Час: 40 хвилин.

Процедура:

I етап – ваша група – парламентська фракція екологічної партії. Ваше завдання – визначити, хто з членів вашої фракції за своїми діловими та особистісними якостями може гідно представляти інтереси фракції при обговоренні законопроекту, що передбачає нові заходи з поліпшення стану навколишнього середовища. Для цього будь-хто з вас має право висунути свою кандидатуру або кандидатуру когось із членів вашої фракції, підкреслюючи основні переваги і вказуючи недоліки цієї людини. Принциповим є питання про критерії відбору кандидатів: обов'язковість, відповідальність, серйозність, організованість, людські та ділові риси, професійна зрілість тощо.

Процедуру голосування можна зробити відкритою (підняттям руки) чи таємною (на окремому аркуші паперу написати прізвища всіх кандидатів від своєї фракції, які були висунуті під час обговорення в групі, а потім викреслити прізвища тих учасників, які, на ваш погляд, не підходять для цієї роботи, і залишити у списку лише одне прізвище найбільш гідного кандидата). Заповнені таким чином аркуші здають тренеру, який і підраховує кількість голосів та оголошує результат. Проходить та кандидатура, за яку буде подано найбільше голосів. Не забудьте привітати свого колегу;

II етап – групи повинні скласти проект закону для виступу свого кандидата від фракції. Зміст проекту має бути досить серйозним, тобто відображати реальний екологічний стан та заходи, які передбачаються цим законом;

III етап – слухання та обговорення виступів кандидатів від кожної фракції. Цей етап можна розглядати як самостійний тренінг, організувавши його проведення на наступному занятті. У цьому випадку учасники матимуть змогу більш серйозно підготувати тези виступу свого кандидата, попрацювавши з додатковими джерелами інформації.

Коментар для педагога. Під час роботи великих груп педагогу легше контролювати ситуацію, оскільки таких груп формується не більше 3. Безпосередньо під час роботи великих груп педагогу слід звернути увагу на те, чи вдається у кожній групі виступати всім її учасникам. Для здійснення такого контролю педагогу найзручніше зайняти позицію у центрі

аудиторії, на рівній відстані від усіх груп і стежити (не втручаючись без особливої необхідності) за роботою всіх учасників.

Вправа “Помста природи”.

Мета: засвоєння учнями нового стилю спілкування з великою групою людей за принципом “очі в очі”.

Розташування місць для учасників: велике тренінгове коло. Необхідно звільнити центр класу і розставити стільці в коло. Учасники сідають обличчям до центру кола якомога ближче один до одного, згідно з особистими вподобаннями.

Час: 60 хвилин.

Процедура:

I етап – поміркуйте над тим, за які справи і вчинки природа нас може покарати. Можна класифікувати наші вчинки на індивідуальні і глобальні (населення всієї земної кулі). На цьому етапі протягом 5 хвилин кожен учасник самостійно складає перелік вчинків як індивідуальних, так і глобальних;

II етап – аудиторія починає колективне обговорення для того, щоб скласти загальний перелік вчинків і, можливо, злочинів проти природи. Кожен учасник повинен прагнути включити в цей загальний перелік якомога більше своїх пропозицій (зі списку, складеного на першому етапі). Рішення про включення тієї чи іншої вимоги до загального списку приймається більшістю голосів. Час на обговорення загального переліку 10–15 хвилин;

III етап – учасники розробляють рекомендації щодо запобігання негативному впливу людини на природу, а також аналізують екологічні злочини, пропонують методи покарання за їх здійснення.

Коментар для педагога. Велике коло є найпоширенішою формою роботи тренінгових груп. Воно дає змогу відпрацьовувати різні комунікативні навички учасників, перевірити ефективність різних стилів спілкування, побачити помилки своїх колег, яких вони припускаються під час контакту з партнером тощо. Але ця форма одночасно є і найбільш складною для засвоєння учасниками, оскільки кожен з них перебуває в абсолютно відкритій для всієї групи позиції: на нього усі дивляться, слухають і оцінюють.

Для того щоб полегшити процес засвоєння цієї ефективної форми тренінгу, після кожної вправи в режимі великого кола необхідно проводити осмислення – “рефлексію” тих труднощів, які відчували учасники під час встановлення і підтримання контактів. Педагог задає питання: “Що вам заважало під час встановлення контактів? Можливо, ваша власна невпевненість? Ставлення чи погляд вашого партнера? Відсутність теми для розмови? Подумайте і дайте відповідь на ці питання”. Аналогічно можна поговорити про успіхи учасників: “Що допомагає вам під час встановлення контактів на початку розмови? Чи приємно вам було чути добрі слова? Чи приємно вам було говорити компліменти? Постарайтеся запам’ятати ці емоції та почуття і використовувати набуті навички в звичайному спілкуванні з іншими людьми”.

На нашу думку, найбільше значення має завершення кожного такого заняття. Обговорення на цьому етапі роботи дає змогу кожному його учаснику сконцентруватися на своїх емоціях та почуттях про виконану роботу та взаємодії з іншими учасниками. Важливо дати можливість всім членам групи відкрито висловити свої емоції та почуття і не приховувати негатив. Таким чином, групова робота передбачає повноцінну участь усіх присутніх, взаємонавчання і набуття нового досвіду.

Заключне обговорення групової роботи охоплює всі проблеми, що розглядались під час її проведення. Рефлексія дає можливість кожному учаснику тренінгу підсумувати свою діяльність і зрозуміти, над чим варто працювати самостійно.

На нашу думку, еколого-педагогічний тренінг формує у студентів-екологів емпатію, перцептивний досвід, сприяє розвитку у них уяви, і є одним із найбільш ефективних засобів підвищення їх екологічної культури.

Висновки. Еколого-педагогічний тренінг є системою коректувально-педагогічних прийомів, які допомагають студентам-екологам розвинути суб’єктивне, особистісне ставлення до природи. Як засіб формування екологічної культури студентів можна також використовувати структурні вправи та елементи тренінгу, які підбираються відповідно до специфіки аудиторії та інформаційної наповнюваності заняття. Перевагою застосування тренінгових вправ є відсутність спеціального забезпечення і можливість проведення у звичайних умовах, хоча, безперечно, їх

ефективність підвищується при застосуванні в умовах природного середовища. Саме розробку відповідного методичного інструментарію щодо проведення тренінгових занять для студентів-екологів в умовах довкілля ми і вважаємо доцільним напрямом подальших розвідок з цієї тематики досліджень.

Список використаної літератури

1. Вачков И. В. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе : учеб. пособие / И. В. Вачков, С. Д. Дерябо, Л. Петровская. – СПб. : “Речь”, 2004. – 350 с.
2. Сидоренко Е. В. Технологии создания тренинга. От замысла к результату : учеб. пособие / Е. В. Сидоренко. – СПб. : “Речь”, 2007. – 240 с.
3. Надання соціальних послуг у громадах : роб. матер. для тренера / Т. П. Авельцева, Н. В. Зимівець ; ХДФ; Мобільний консультативний пункт. – Дніпропетровськ. – 2007.
4. Карпова В. О. Технологія тренінгу / В. О. Карпова // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – К. : Главник, 2005. – С. 10–15.
5. Ясвин В. А. Психология отношения к природе / В. А. Ясвин. – М. : Сенс, 2000.
6. Мамешина О. С. Об эффективности эколого-психологического тренинга / О. С. Мамешина // Практик. психологія та соц. робота. – 2005. – № 9. – С. 80.
7. Шмалей С. В. Екологічна особистість : монографія / С. В. Шмалей. – К. : Бібліотека офіційних документів. – 1999. – 232 с.
8. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология : учебник / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов-н/Д : Феникс, 1996. – 480 с.
9. Мороз Л. Принципи організації та проведення тренінгу професійно-психологічного спрямування. Психологія і суспільство : навч. посібник / Л. Мороз. – 2003. – № 3. – С. 4–17.
10. Скребец В. А. Экологическая психология : учебное пособие / В. А. Скребец. – К. : МАУП. – 1998. – 144 с.
11. Социально-психологический тренинг как технология экологического воспитания [Электронный ресурс]. – Режим доступа : wiki.vladimir.i-edu.ru/images/6/64/3_Тренинговая_модель.doc

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Дияк В. В.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2014.

Матеюк О. П. Эколого-педагогический тренинг как средство формирования экологической культуры студентов-экологов

Статья посвящена проблеме эколого-педагогического тренинга как средства формирования экологической культуры студентов-экологов. Рассматриваются методы и принципы использования тренинговых методик как средства формирования экологической культуры личности и их использования в профессиональной подготовке студентов-экологов.

Ключевые слова: *тренинг, эколого-педагогический тренинг, тренинговые упражнения, личностное отношение к природе, экологическое сознание, экологическая культура.*

Mateyuk O. P. Ecological and pedagogical training as a tool of forming ecological culture of students-ecologists

The article deals with the problem of ecological and pedagogical training as one of the means of forming ecological culture of students in ecology.

Methods and principles of use of training methods as means of forming ecological culture and their use in the process of training students in ecology are examined.

The problem of the development and application of new efficient technologies for environmental education related to the tendency of the intended integration of pedagogy, psychology and ecology is investigated. One of such technologies in environmental education is environmental and pedagogical training – the system of corrective and educational techniques that help develop a subjective, personal attitude to nature.

The essence and structure are revealed; principles and methods of ecological and pedagogical training as a pedagogical category of learning technology are discovered. The value of trainings for higher education is that they permit to intensify the training process (saving time and space), make it more efficient by complete accordance with the principles of individual oriented learning.

The structure of the training is revealed: introduction, main body and concluding. The correlation of the parts' volume in each case may be different depending on the purpose of the training, the type of the target group, the duration of training, level of preparedness group.

The proposed by author method of training exercises can serve as a basis for designing similar series of relevant tasks during the training of students in ecology. The essence of the technique illustrates creation of informal, easy communication during training that opens up many options for group development and solving problems for which they gathered. As a rule, participants of the training show interest because its application makes learning interesting and easy.

It is proved that environmental and pedagogical training is a system of corrective and educational techniques that help to develop a subjective, personal attitude to nature.

As a tool of forming ecological culture of students it is also possible to use the structural exercises and elements of training that are chosen according to the specific audience and informational filling of a lesson. The advantage of training exercises is the lack of special support material and the possibility of organizing it under normal conditions, although, of course, the effectiveness increases when training is used in the natural conditions.

Keywords: *training, environmental and pedagogical training, training exercises, personal attitude to nature, environmental awareness, ecological culture.*